

โครงการสำรวจสถานการณ์แรงงานนอกระบบ: บทสำรวจเครือข่าย สถานะองค์ความรู้ ความเสี่ยง และแนวปฏิบัติ

บทคัดย่อ

รายงานสถานการณ์แรงงานนอกระบบ: สถานะองค์ความรู้ ความเสี่ยง และแนวปฏิบัติและแผนพัฒนาคุณภาพชีวิตแรงงานนอกระบบ 3 ปี (พ.ศ 2565-2567) ฉบับนี้ เป็นรายงานการศึกษาภายใต้โครงการวิจัยสำรวจสถานการณ์แรงงานนอกระบบ: บทสำรวจเครือข่าย สถานะองค์ความรู้ ความเสี่ยง และแนวปฏิบัติ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา ค้นคว้า รวบรวม และสังเคราะห์ข้อมูล สถานการณ์ ความเสี่ยง และความเปราะบางของแรงงานนอกระบบกลุ่มต่าง ๆ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ตลอดจนคาดการณ์สถานการณ์การเปลี่ยนแปลงของงานและคนทำงานนอกระบบในอนาคต และเสนอแนะแนวทางการส่งเสริมคุณภาพชีวิตแรงงานนอกระบบที่สอดคล้องกับสถานการณ์ของงานและคนทำงานนอกระบบในอนาคต ระเบียบวิธีการศึกษาที่ใช้ในการศึกษาเป็นการศึกษาค้นคว้าและการรวบรวมเอกสารวิชาการ ผลงานวิจัย ในมิติต่าง ๆ เพื่อสังเคราะห์สถานการณ์ ความเสี่ยง และความเปราะบางของแรงงานนอกระบบกลุ่มต่าง ๆ ตั้งแต่ปี 2540 จนถึงปัจจุบัน ควบคู่กับการจัดสนทนากลุ่ม การสัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มเป้าหมายที่เป็นนักวิชาการ นักพัฒนา รวมถึงแกนนำและสมาชิกกลุ่ม องค์กรที่ทำงานเกี่ยวข้องกับคนทำงานนอกระบบ ระหว่างเดือนมีนาคม 2564 ถึง มีนาคม 2565

ผลการศึกษาสถานการณ์ ความเสี่ยง และความเปราะบางของแรงงานนอกระบบสะท้อนให้เห็นว่าแรงงานนอกระบบทุกกลุ่มเผชิญข้อจำกัดด้านการเข้าถึงทรัพยากรในการดำรงชีวิตที่เป็นอุปสรรคพื้นฐานต่อความเป็นอยู่ การประกอบอาชีพ และสุขภาพด้านอื่น ๆ ในด้านการประกอบอาชีพ แรงงานส่วนใหญ่ได้รับรายได้ต่ำ ไม่แน่นอน ไม่สอดคล้องกับค่าจ้างขั้นต่ำ ค่าครองชีพ ทักษะและประสบการณ์การทำงาน ตลอดจนมีอำนาจการต่อรองที่ต่ำกว่า ในกลุ่มแรงงานอิสระและรับจ้างรายวันจะไม่มีรายได้หากหยุดงาน ส่วนแรงงานที่ได้รับค่าจ้างประจำแบบรายเดือนมักเป็นงานที่ไม่มีสัญญาจ้าง ไม่มีรูปแบบการจ้างงานและชั่วโมงการทำงานที่แน่นอน ในด้านสุขภาพแรงงานนอกระบบส่วนใหญ่ทำงานอยู่ในพื้นที่เสี่ยงและไม่เหมาะสมต่อการทำงาน ต้องเผชิญกับแสงแดด ความร้อน เสียงดัง ฝุ่น มลพิษทางอากาศ รวมถึงมีความเสี่ยงจากการใช้เครื่องมือ เครื่องจักร หรืออุปกรณ์การทำงานที่เป็นอันตราย ตลอดจนมีการใช้แรงกาย ท่าทางการทำงาน ความเครียด พฤติกรรมการบริโภค และพฤติกรรมสุขภาพที่ไม่เหมาะสม นอกจากนี้ แรงงานที่ทำงานภาคขนส่งและภาคบริการยังมีความเสี่ยงที่จะได้รับโรคติดต่อจากการทำงานในพื้นที่ปิดและใกล้ชิด แรงงานหญิงมีความเสี่ยงที่จะถูกล่วงละเมิด และกลุ่มแรงงานเกษตรและเก็บและคัดแยกของเก่ามีโอกาสได้รับสารพิษจากโลหะหนัก สารเคมี และขยะปนเปื้อนจากการทำงาน หากพิจารณาในด้านกฎหมายมีกฎหมายที่ให้ความคุ้มครองโดยตรงกับแรงงานนอกระบบ 3 กลุ่ม คือ ผู้รับงานไปทำที่บ้าน ลูกจ้างทำงานบ้าน และเกษตรกรกรรม ในขณะที่

กฎหมายอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองและให้สิทธิประโยชน์กับคนทำงานทุกคน แรงงานนอกระบบส่วนใหญ่ยังไม่ได้รับสิทธิประโยชน์และความคุ้มครองตามกฎหมายดังกล่าว นอกจากนี้ แรงงานนอกระบบเกือบทั้งหมดมักถูกสังคมนองข้าม มองในแง่ลบ และไม่เห็นคุณค่าของงานของแรงงานนอกระบบ

ผลการศึกษาแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงงานและแรงงานนอกระบบในอนาคต การระบาดของโรคโควิด-19 ได้สร้างผลกระทบรุนแรงกับแรงงานนอกระบบในเกือบทุกกลุ่มอาชีพและทุกพื้นที่ เนื่องจากแรงงานนอกระบบไม่มีสัญญาจ้างที่แน่นอน และมีรายได้ที่ขึ้นอยู่กับวันที่ได้ออกมาทำงาน สถานการณ์การระบาดจึงสะท้อนให้เห็นปัญหาเดิมด้านชีวิตความเป็นอยู่ เศรษฐกิจ และสุขภาพของแรงงานนอกระบบที่มีความยากและซับซ้อนมากขึ้น ในขณะที่แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงในอนาคตด้านสังคมและประชากร เศรษฐกิจและเทคโนโลยี สุขภาพและสิ่งแวดล้อม และด้านการเปลี่ยนแปลงด้านสถาบัน องค์กร และนโยบายจะเป็นแนวโน้มที่สำคัญและกำลังท้าทายการประกอบอาชีพ และชีวิตความเป็นอยู่ของแรงงานนอกระบบ

ข้อเสนอแนะเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตแรงงานนอกระบบ ประกอบด้วย 1) การใช้ข้อมูลเป็นฐานการพัฒนาแรงงานนอกระบบ ควบคู่กับ 2) การส่งเสริมสนับสนุนองค์ความรู้และการปฏิบัติการนำร่อง เพื่อสร้างความมั่นคงทางรายได้ การจ้างงาน ความปลอดภัยในงาน และสวัสดิการที่เหมาะสม 3) การส่งเสริมการรวมกลุ่มของแรงงานนอกระบบ 4) การพัฒนาศักยภาพแรงงานนอกระบบและเครือข่ายแรงงานนอกระบบ และ 5) บูรณาการองค์ความรู้ ความร่วมมือ และทรัพยากรร่วมกันของเครือข่ายแรงงานนอกระบบ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องส่งเสริมคุณภาพชีวิตแรงงานนอกระบบ ทั้งนี้ แผนการดำเนินงานส่งเสริมคุณภาพชีวิตแรงงานนอกระบบในระยะ 3 ปี (พ.ศ. 2565-2567) ของสำนักสนับสนุนสุขภาวะประชากรกลุ่มเฉพาะ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพ ได้กำหนดกรอบเป้าหมายเพื่อให้แรงงานนอกระบบมีความปลอดภัยและสุขภาพอนามัยที่ดี และมีความเสี่ยงจากอันตรายและการเจ็บป่วยเนื่องจากการทำงานลดลง และวัตถุประสงค์ของแผนที่สอดคล้องกับแนวทางพัฒนาคุณภาพชีวิตแรงงานนอกระบบ ประกอบด้วย 1) การพัฒนาฐานข้อมูล และองค์ความรู้ที่จำเป็นต่อขับเคลื่อนการปฏิบัติการ มาตรการ และนโยบายด้านสุขภาพ ความเจ็บป่วย ความปลอดภัย และอาชีวอนามัยในการทำงานของแรงงาน 2) ส่งเสริมให้กลุ่มเป้าหมายที่เป็นแรงงานนอกระบบตระหนักถึงความปลอดภัยในการทำงาน มีความรอบรู้ด้านสุขภาพ และพฤติกรรมสุขภาพที่เหมาะสม 3) พัฒนาศักยภาพแกนนำกลุ่ม เครือข่าย และอาสาสมัครแรงงาน ในการทำงานส่งเสริมความปลอดภัยและสุขภาพอนามัยที่ดีให้กับแรงงานนอกระบบ และ 4) พัฒนาให้เกิดรูปแบบ แนวปฏิบัติ นวัตกรรม รวมถึงมาตรการ และนโยบายในการส่งเสริมและสนับสนุนให้แรงงานนอกระบบมีความปลอดภัยและสุขภาพอนามัยที่ดี